

Πώς σχεδιάζουν οι καλλιτέχνες

Ορισμένοι παραστατικοί καλλιτέχνες αποδίδουν τις μορφές τους εντάσσοντάς τις σε βασικά γεωμετρικά σχήματα: τον κύκλο, το τρίγωνο και το τετράγωνο στη ζωγραφική, ενώ στη γλυπτική στη σφαίρα, στην πυραμίδα και στον κύβο. Από την ένταξη αυτή προκύπτουν απλοποιημένα σχήματα τα οποία στο εικαστικό γλωσσάρι ονομάζονται φόρμες. Η λέξη προέρχεται από τον ιταλικό όρο *forma* που σημαίνει σχήμα.

Παρατήρησε την εικόνα 96. Η μορφή της μαθήτριας δεν έχει λεπτομέρειες. Ο καλλιτέχνης χρησιμοποιεί απλές φόρμες για ν' αναδείξει ό,τι θεωρεί σημαντικό.

Μορφοποιώ

✎ Σχεδίασε ένα γεωμετρικό σχήμα και χώρισέ το με γραμμές που να ξεκινούν και να καταλήγουν στο περίγραμμα. Χώρισέ το σε κομμάτια κόβοντας στις γραμμές. Μην πετάξεις τίποτα. Απομάκρυνε τα κομμάτια ή ξεδίπλωσέ τα, ώσπου να δημιουργηθεί μια καινούργια μορφή με ισορροπημένη σύνθεση και κόλλησέ τα στη νέα τους θέση (εικ.98).

✎ Σύγκρινε μια φυσική μορφή με την ανάλογη γεωμετρική φόρμα (εικ. 97). Κόψε τη φόρμα αυτή σε χρωματιστό χαρτί. Σ' αυτήν πρόσθεσε ή αφαίρεσε τα απαραίτητα κομμάτια προκειμένου να μοιάζει περισσότερο με το θέμα σου. Ό,τι κομμάτι σου περισσέψει, χρησιμοποίησέ το για να αποδώσεις τις λεπτομέρειες. Μπορείς να αντικαταστήσεις μερικά κομμάτια με χαρτιά του ίδιου σχήματος σε διαφορετικά χρώματα (εικ 97).

✎ Μεταμόρφωσε την έτοιμη φόρμα ενός πλαστικού μπουκαλιού σε ανθρώπινη φιγούρα, προσθέτοντας κεφάλι και ρούχα με διάφορα υλικά.

96. Δ. Διαμαντόπουλος «Η μαθήτρια» 1937-49
Ο καλλιτέχνης με τη σχηματοποίηση πλάθει μια μνημειακή μορφή, εκφράζοντας τις σταθερές αξίες της ηρωικής εποχής που έζησε.

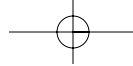
97. Το σύμβολο του καρότου από ένα τρίγωνο. Μίμης Μ. 13 ετών.

98. Τετράγωνο αναπτυγμένο στο χώρο

99. «Η συμπλοκή» Δημήτρης Ι. 12 ετών
Μορφοποίηση της γραμμής σε σύμπλεγμα ανθρώπων

δ. Το βάθος

Προοπτική

100.

101. Τονικές διαφορές ανάμεσα στα μπροστινά και στα πίσω επίπεδα

102.

103. Μείωση των μεγεθών λόγω της απόστασης

104. Χάρτινη κατασκευή μαθητή της Α' Γυμνασίου

Πολλές φορές ζωγραφίζοντας θα έχεις αναρωτηθεί με ποιο τρόπο θα μπορούσες να αποδώσεις την αίσθηση του βάθους, π.χ. πώς να κάνεις ένα τοπίο που να έχει μπροστά λουλούδια, πίσω σπίτια και στο βάθος βουνά;

Θα έχεις ασφαλώς παρατηρήσει ότι τα έργα μερικών ζωγράφων δίνουν την εντύπωση ότι κοιτάς την εικόνα από ένα παράθυρο και ότι θα μπορούσες ακόμα και να περπατήσεις μέσα σ' αυτή.

Μπορείς να καταλάβεις τον τρόπο με τον οποίο αλλάζουν τα αντικείμενα λόγω της απόστασης παρατηρώντας τη φύση.

Το μέγεθος

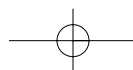
Στην εικόνα 103 σύγκρινε το μέγεθος των καθισμένων ανθρώπων στο πρώτο επίπεδο, με τους ανθρώπους που στέκονται στο βάθος. Στην εικόνα 108 σύγκρινε το μέγεθος του τραπέζιού με εκείνο των σπιτιών.

Η κάλυψη

Σε όλες τις εικόνες παρατήρησε ποιο αντικείμενο καλύπτει και ποιο καλύπτεται, σε σχέση με τη θέση τους στο χώρο.

Οι λεπτομέρειες

Στην εικόνα 100 πού διακρίνεις τις περισσότερες λεπτομέρειες;

Το χρώμα

Σύγκρινε τα μπροστινά με τα πίσω χρώματα των επίπεδων στις εικόνες 100, 105 και 108.

Θα διαπιστώσεις ότι όποιο αντικείμενο βρίσκεται κοντά φαίνεται μεγαλύτερο απ' αυτό που είναι πιο πίσω. Τα αντικείμενα που είναι κοντά καλύπτουν ένα μέρος όσων βρίσκονται πίσω. Στα αντικείμενα που είναι πολύ κοντά, διακρίνεται ακόμα και η υφή τους, ενώ όσο απομακρύνεται, τόσο λιγότερες λεπτομέρειες φαίνονται.

Όσο πλησιάζουν τ' αντικείμενα, τόσο τα χρώματά τους φαίνονται πιο ζωντανά. Στα μακρινά αντικείμενα τα χρώματα φαίνονται αχνά.

105.

106. Όσο μεγαλώνει η απόσταση, οι λεπτομέρειες χάνονται

Δημιουργώ χώρο

👉 Στα έργα σου μπορείς να χρησιμοποιήσεις κάθε αλλοίωση χωριστά ή και όλες μαζί. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι κάποιος τρόπος αναπαράστασης του βάθους είναι ο πιο σωστός. Διάλεξε όποιον ταιριάζει στις ανάγκες του έργου σου. Έχεις τη δυνατότητα ακόμα και να τους αγνοήσεις (εικ. 109).

Κατασκευάζω ένα σκηνικό

👉 Με αφορμή μια φανταστική ιστορία που μπορεί να ζωντανέψει θεατρικά, κατασκεύασε μια μικρή μακέτα σκηνικού. Ένας τρόπος για να εργαστείς είναι αυτός που έχει χρησιμοποιηθεί στην εικόνα 104.

👉 Άλλος τρόπος είναι ν' αντικαταστήσεις το χώρο με ένα κουτί ανοιχτό από την μπροστινή του όψη. Τα στοιχεία του σκηνικού σου μπορεί ν' αποτελούνται από διάφορα φυσικά ή βιομηχανικά υλικά, χαρτοπολτό κ.ά.

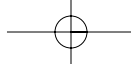
107.

108. Τα κοντινά αντικείμενα καλύπτουν ένα μέρος των μακρινών.

109. «Το Ελληνικό Πάσχα» Παναγιώτα Κ. 12 ετών. Η Παναγιώτα θέλησε να τονίσει το κυκλικό σχήμα του χορού, ζωγραφίζοντας τους χορευτές ακτινωτά γύρω από έναν κύκλο.

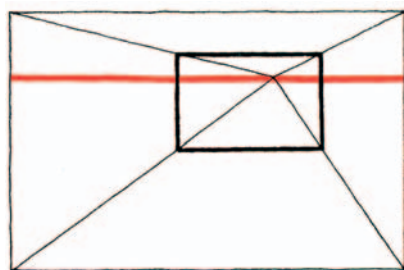

4 Σχέδιο για όλους

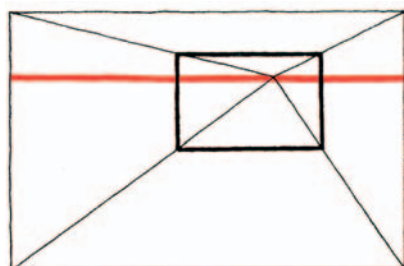
110. Αν τραβήξουμε γραμμές στις βάσεις και στις κορυφές των σπιτιών, θα βρούμε το σημείο φυγής και το ύψος του ορίζοντα. Αυτό το σημείο αντιστοιχεί στη θέση που βρίσκεται απέναντι από τη θέση του παρατηρητή.

111. Προοπτικό σχέδιο μαθητή Α' Γυμνασίου

112.

113.

114. 112, 113, 114. Η θέση από την οποία κοιτάζουμε το θέμα ορίζει το ύψος του ορίζοντα και τη θέση του σημείου φυγής.

ε. Το τρισδιάστατο

Γεωμετρική προοπτική

Ένα ζωγραφικό έργο είναι επίπεδο, συνεπώς έχει δυο διαστάσεις: το μήκος και το ύψος. Η τρίτη διάσταση, το βάθος, μπορεί να αποδοθεί με το προοπτικό σχέδιο*. Η προοπτική είναι η τεχνική που μας επιτρέπει να αναπαραστήσουμε τα αντικείμενα με το βάθος τους στον τρισδιάστατο χώρο, με αναλογίες παρόμοιες με τις πραγματικές.

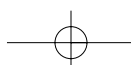
Παρατήρησε τη φωτογραφία 110. Όλες οι γραμμές που φεύγουν προς το βάθος και στην πραγματικότητα είναι παράλληλες, φαίνονται να ενώνονται σ' ένα μοναδικό σημείο, μετατρέπονται δηλαδή σε συγκλίνουσες. Για να κατασκευάσεις ένα προοπτικό σχέδιο, θα χρειαστεί να χρησιμοποιήσεις τρία στοιχεία:

- Τη γραμμή του ορίζοντα που βρίσκεται πάντα στο ύψος του ματιού. Στη θάλασσα μπορούμε να τη διακρίνουμε, διαφορετικά πρέπει να τη φανταστούμε.
- Το σημείο φυγής που βρίσκεται πάντα στον ορίζοντα και σ' αυτό συγκλίνουν και καταλήγουν όλες οι γραμμές του βάθους.

Ζωγραφίζω προοπτικά

Σχεδίασε προοπτικά μια φανταστική πλατεία. Κόψε από περιοδικά ανθρώπινες φιγούρες και κόλλησέ τις στη σωστή τους θέση. Αν θέλεις, αντί για τις έτοιμες, μπορείς να χρησιμοποιήσεις ζωγραφισμένες φιγούρες.

Ζωγράφισε προοπτικά με θέματα: «Μια γωνιά της γειτονιάς μου», «Παρέλαση», «Μακρινό τοπίο».

στ. Η απόδοση του χώρου

Συγκριτικά παραδείγματα

Η αναπαράσταση του χώρου στη ζωγραφική εξυπηρετεί τις εκφραστικές ανάγκες του καλλιτέχνη και αποτελεί πλαστικό στοιχείο της τεχνοτροπίας του.

Οι Αιγύπτιοι από την 3η χιλιετία π. Χ. πίστευαν ότι η ζωγραφική τους εξασφάλιζε την αιώνια ζωή και ο χώρος τους δεν ήταν περιγραφικός, αλλά επίπεδος και συμβολικός.

Στη Βυζαντινή Τέχνη από τον 4ο αι. μ.Χ. καθιερώθηκε ο συμβολικός χώρος, διότι εναρμονίστηκε με το πνευματικό περιεχόμενο της αιογραφίας. Το χρυσό φόντο που θαμποφέγγει πίσω από τις ιερές μορφές, συμβολίζει τον ουρανό, όπου τίποτα φυσικό ή ρεαλιστικό δε συντελείται (εικ. 115).

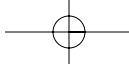
115. Θεοφάνης ο Κρησ Αρχάγγελος Γαβριήλ 1542

116. Γ. Βαν Άουκ «Ενθρονη Παναγία» 1430

Ο ρεαλιστικός τρόπος απόδοσης του χώρου (κοντά στην πραγματικότητα) συστηματοποιήθηκε και αποθεώθηκε κατά την περίοδο της Αναγέννησης (15ος αι.) Η κατάκτηση της γεωμετρικής προοπτικής έδινε την ψευδαίσθηση ότι η ζωγραφική επιφάνεια είναι ένα άνοιγμα απ' όπου ο θεατής μπορεί να εισχωρήσει στο έργο.

Τα ιδεώδη της Αναγέννησης που ήταν η κλασική τέχνη και η γνώση της επιστήμης αποτέλεσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα αποκλειστική κατάκτηση των Ιταλών αναγεννησιακών καλλιτεχνών. Το πάθος όμως για μια τέχνη πιστή στην πραγματικότητα διαδόθηκε την ίδια εποχή και στους καλλιτέχνες του βορρά (εικ. 116).

4 Σχέδιο για όλους

117. Ε. Ντεγκά «Μπαλαρίνα» 1880

118. Κλιούν « Σφαιρική μη-αντικειμενική σύνθεση» 1922-25.
Ο χώρος αποδίδεται με τη διαφάνεια και την επικάλυψη.

Η αφηρημένη ζωγραφική απέδωσε το χώρο χωρίς την απεικόνιση της υλικής μορφής (εικ.118).

Μια τάση του κυβισμού αμφισβήτησε την αξία της ψευδαίσθησης του βάθους και κατάργησε την απεικόνιση της τρίτης διάστασης (εικ.119).

Στη γλυπτική χώρος θεωρείται το κενό μέσα στο οποίο αναπτύσσεται ο όγκος του γλυπτού. Ο χώρος αποτελεί μέρος της σύνθεσης του γλυπτού που περιβάλλει το γλυπτό και «γεμίζει» τα κενά του. (εικ.117).

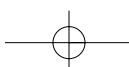
Τα έργα της αρχιτεκτονικής συνδυάζουν τον εξωτερικό όγκο με τον εσωτερικό κενό χώρο. Εξωτερικά αποτελούν αναπόσπαστο σύνολο με το χώρο που βρίσκονται, ενώ το εσωτερικό τους βιώνεται σαν λειτουργικός χώρος και αποτελείται από χώρους στάσης και χώρους κίνησης. (εικ.120).

119. Π. Πικάσο «Νεκρή φύση με κιάρα» 1925.

120. Avanti Architects. ACAD Center Κεντρικό Νοσοκομείο του Μίντλεσεξ 1995-2000.

Τι θυμάμαι;

- Παρομοίασε διαφορετικά είδη συνόλων σημείων με φυσικές μορφές και εξήγησε την άποψή σου.
- Πώς δημιουργούνται οι γραμμές και πόσα είδη γραμμών γνωρίζεις;
- Ποια είναι η διαφορά μεταξύ ζωγραφικού και γεωμετρικού σημείου;
- Περίγραψε τα συναισθήματα που σου δημιουργεί μια τεθλασμένη γραμμή και μια γραμμή ελαφρά καμπύλη και προσπάθησε να υποθέσεις τους λόγους.
- Κάνε ένα γρήγορο σχέδιο, χρησιμοποιώντας τη γραμμή που εκφράζει τα συναισθήματα της στιγμής.
- Ποια από τα γεωμετρικά σχήματα θεωρούνται βασικά;
- Μπορείς να αναφέρεις μια στατική και μια δυναμική γεωμετρική μορφή;
- Με ποιους τρόπους αποδίδεται η αίσθηση του βάθους στη ζωγραφική;
- Παρατήρησε προσεκτικά μια καρέκλα που πατάει χαμηλότερα από το ύψος των ματιών σου. Αν διακρίνεις κάποιες διαφορές ανάμεσα στα πόδια της, περίγραψε τις.
- Πώς εννοούμε το χώρο στη γλυπτική και πώς στη ζωγραφική;
- Αντίγραψε σε τρία διαφανή χαρτιά τα διαφορετικά πλάνα της εικόνας 121 ως εξής: Στο ένα χαρτί απομόνωσε ό,τι βρίσκεται στο πρώτο επίπεδο, στο άλλο σχεδίασε ό,τι υπάρχει στο μεσαίο επίπεδο και στο τρίτο ό,τι υπάρχει στο βάθος. Σύγκρινε μεταξύ τους τις τρεις εικόνες.

121. Ν. Λύτρας «Το ψαρικό μοιρολόι» 1888

Γλωσσάρι

Προοπτικό σχέδιο: Το σχέδιο που απεικονίζει τα αντικείμενα έτσι ώστε να φαίνονται ότι έχουν όγκο και βρίσκονται σ' έναν τρισδιάστατο χώρο.

Μορφικό στοιχείο: Στοιχείο της μορφής.

Μορφοποίηση: Η δημιουργία μιας μορφής.

Μπουζιάνης Γεώργιος (1885-1959) (εικ.94). Σπούδασε στην Αθήνα και το Μόναχο. Υπήρξε ο πρώτος Έλληνας καλλιτέχνης που δημιούργησε στα πλαίσια ενός δυτικού ευρωπαϊκού κινήματος, κατά την εποχή που αναπτυσσόταν. Έπιασε δραματικές, εξπρεσιονιστικές μορφές με πλούσιο χρώμα και εμφανή χειρονομία. Πολλές φορές άρχιζε πρώτα από το χρώμα και στη συνέχεια σχεδίαζε.

Διαμαντόπουλος Διαμαντής (1914-1995) (εικ.96). Ανθρωποκεντρικός ζωγράφος. Στρατεύτηκε για τέσσερα χρόνια και πολέμησε. Από την περίοδο αυτή διαμόρφωσε το προσωπικό του ύφος με τις επικές μορφές, το νευρικό περίγραμμα και τη μεγάλη, τολμηρή φόρμα. Στο έργο του κατατίθενται τα δραματικά του βιώματα στις δύσκολες μέρες της Κατοχής και του Εμφυλίου πολέμου.

5. Η ΔΙΚΗ ΜΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Σχέδιο από τη φύση. Κοινωνικές επιδράσεις στην Τέχνη

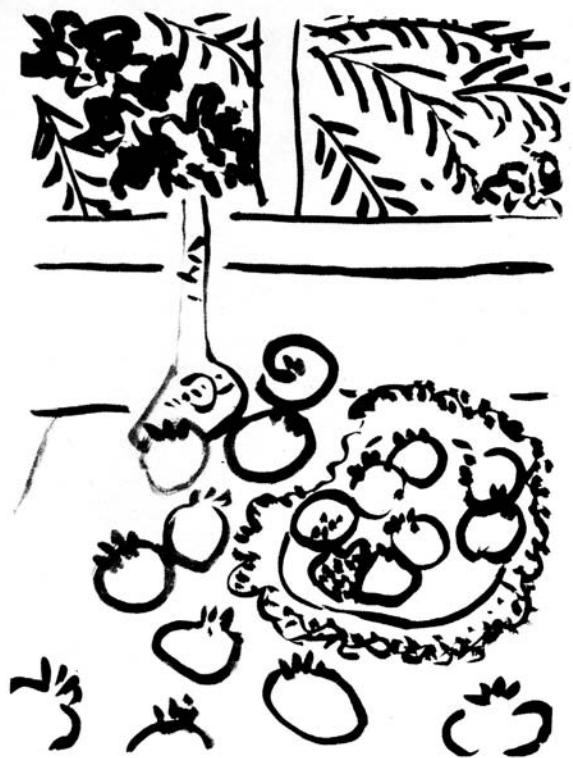
α. Βλέπω τον κόσμο απ' την αρχή

Το σχέδιο, όπως και το χρώμα, είναι ένα μέσο επικοινωνίας, μια γλώσσα που σου δίνει τη δυνατότητα να καταγράψεις τις εμπειρίες σου από τον ορατό κόσμο και να τις μεταδώσεις στους άλλους. Με την εξάσκηση στο σχέδιο και με την παρατήρηση των έργων τέχνης θα μάθεις να διαβάζεις τις ιδέες των καλλιτεχνών.

Μελετώντας τη φύση επιδιώκουμε να μάθουμε να ελέγχουμε τα εκφραστικά μας μέσα.

123. Ραφαέλο «Σκίτσα» 1505-6 Μελέτη κίνησης

122. Ε. Ματίς « Βάζο και ρόδια» 1947

Παρατηρώ

Στην καθημερινή ζωή, ανάμεσα από τις άπειρες εικόνες που μας κατακλύζουν, βλέπουμε και αναγνωρίζουμε μόνο εκείνες που ξυπνούν το ενδιαφέρον μας. Όλες οι άλλες εικόνες καταγράφονται στη μνήμη μας συνήθως με τα γενικά χαρακτηριστικά τους ή χάνονται.

Η προσεκτική παρατήρηση της φύσης πλουτίζει την οπτική μας μνήμη με στοιχεία που δίνουν ζωτικότητα στο σχέδιό μας.

Αν σου αρέσει να ζωγραφίζεις, μάθε να βλέπεις τον κόσμο σαν να τον έβλεπες για πρώτη φορά. Είναι πολύ σημαντικό να «βλέπουμε» χωρίς προκαταλήψεις.

Διαλέγω υλικά

Υπάρχουν πολλών ειδών υλικά σχεδίου. Τα κυριότερα είναι τα στεγνά (μολύβια, κάρβουνα και κραγιόνια) και τα υγρά (μελάνια, τέμπρες, μαρκαδόροι κτλ.).

Άλλα υλικά προσφέρονται για σχέδια με λεπτομέρειες (εικ. 124) και άλλα για σχέδια που γίνονται με ελεύθερη χειρονομία (εικ. 122).

Το χαρτί που θα δεχθεί τα στεγνά υλικά πρέπει να έχει αρκετά αδρή επιφάνεια ώστε να συγκρατεί τη γραφική ύλη.

Για τα υγρά υλικά θα χρειαστείς χαρτί ανάλογο με το είδος του κάθε χρώματος: απορροφητικό, αν πρόκειται για ακουαρέλα και τέμπρα, ενώ για τα μελάνια είναι προτιμότερο να χρησιμοποιήσεις χαρτί χωρίς μεγάλη απορροφητικότητα.

Διάλεξε το κατάλληλο υλικό, ανάλογα με τον τρόπο που θα ήθελες να σχεδιάσεις.

Μελετώ το θέμα

Παρατήρησε το θέμα σου από όλες τις πλευρές και ζωγράφισε την όψη που συγκεντρώνει τα περισσότερα χαρακτηριστικά του ή τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία του. Με τις γνώσεις που έχεις αποκτήσει, κοιτάζοντας το θέμα έχεις τη δυνατότητα να διακρίνεις τα χρώματα, τις φόρμες, τις διαστάσεις, τις αναλογίες, τις θέσεις και τους όγκους των αντικειμένων, τη σύνθεσή τους, καθώς και τους χώρους που τα περιβάλλουν.

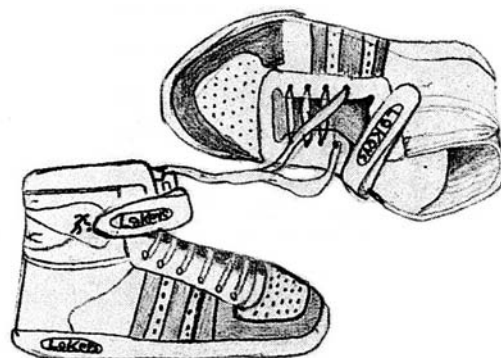
Δεν χρειάζεται να προσπαθήσεις να λύσεις όλα τα εικαστικά προβλήματα μαζί. Διάλεξε ένα απ' αυτά και επικέντρωσε την προσοχή σου στη φόρμα. Μπορείς να ξεκινήσεις ζωγραφίζοντας απλά αντικείμενα.

Σχεδιάζω

➔ Ένας ευχάριστος τρόπος σχεδίου είναι να κάνεις με μολύβι, με πινέλο ή με μαρκαδόρο πολλά, γρήγορα σχέδια προσθέτοντας συνεχώς νέα στοιχεία (εικ. 123).

➔ Η ίδια μελέτη γίνεται και με μια συνεχόμενη γραμμή, με την οποία θα σχεδιάζεις το περίγραμμα του αντικειμένου, περνώντας πολλές φορές το μολύβι σου στο ίδιο σχέδιο. Κάθε φορά θα διορθώνεις τις ατέλειες της προηγούμενης.

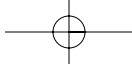
➔ Αν προτιμάς τα υγρά χρώματα, κάνε μια κηλίδα με το πινέλο σου και διαμόρφωσε το περίγραμμά της.

124. «Αθλητικά παπούτσια» Τάσος Π. 11 ετών

125. Σχεδιάζοντας με πινέλο

β. Συγκρίνω

Εναρμόνιση μεγεθών

126. Κανάτι

127. Βιβλίο

128. Σύνθεση με κανάτι και βιβλίο

Στην περίπτωση που συναντήσεις δυσκολίες στην ελεύθερη σχεδίαση, προσπάθησε να παρομοιάσεις το θέμα σου με ένα γεωμετρικό σχήμα. Υπολόγισε τις αναλογίες του, βρες ποια είναι η μεγαλύτερη διάσταση και τι διαφορά έχει απ' τη μικρότερη. Παρατήρησε την κατεύθυνσή του (οριζόντια, κάθετη, πλάγια). Έπειτα, συγκρίνοντας τη μορφή του αντικειμένου με τη γεωμετρική, διαμόρφωσε το περίγραμμα (εικ. 126, 127).

Σχεδιάζοντας προσπάθησε να διακρίνεις φόρμες (απλά σχήματα) και παρατήρησε πώς αλλάζουν ανάλογα με την οπτική γωνία που βλέπεις το αντικείμενο π.χ. το κυκλικό χείλος της κανάτας φαίνεται σαν έλλειψη, ενώ η παραλληλόγραμμη επιφάνεια του βιβλίου μοιάζει με ρόμβο (εικ 126 και 127).

Στο σχέδιο η γραμμή χρησιμοποιείται συνήθως σαν όριο ανάμεσα στο φως και τη σκιά, γι' αυτό και οι γραμμές σου μπορεί να είναι ανοιχτές ή κλειστές, λεπτές ή χοντρές, συνεχόμενες ή διακοπτόμενες (εικ. 123, 124).

Ξεχωρίζω το θέμα

Ένα ολοκληρωμένο σχέδιο χρειάζεται να τοποθετηθεί με ισορροπία στη ζωγραφική επιφάνεια. Είναι σημαντικό να επικεντρώσεις από την αρχή την προσοχή σου στο κυρίως θέμα του έργου.

Για να διαλέξεις το σχήμα του χαρτιού, πλαισίωσε το θέμα σου σαν να το έβλεπες μέσα απ' το φακό μιας φωτογραφικής μηχανής (εικ. 128). Το σχήμα του χαρτιού είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναπτυχθεί η σύνθεση, γι' αυτό και πρέπει να ταιριάζει με τις φόρμες που πρόκειται να ζωγραφιστούν μέσα σ' αυτό (εικ. 126, 127, 128).

Ένα έξυπνο εργαλείο

Κόψε μια τετράγωνη τρύπα σ' ένα χαρτόνι, μέτρησε το μισό της κάθε πλευράς του τετραγώνου και κόλλησε στα σημεία αυτά δυο τετνωμένες κλωστές, όπως στην εικόνα 129.

Κοιτάζοντας το θέμα σου μέσα απ' το άνοιγμα (με το ένα μάτι) σκέψου με ποιο τρόπο θα το πλαισιώσεις:

- Θέλεις το θέμα να φαίνεται μεγάλο ή μικρό;
- Τι κενά θα έχει σε σχέση με το πλαίσιο;
- Πού είναι το κέντρο της σύνθεσης ; (εικ. 130)
- Σε ποιο μέρος του τετραγώνου βρίσκεται η θέση κάθε φόρμας;
- Τι σχέση έχουν μεταξύ τους οι φόρμες των αντικειμένων και των κενών χώρων με το σχήμα του πλαισίου; (εικ. 130).

